

פירוש הרמב"ם למסכת אבות (1)

הרב ד"ר אהרן אדלר

1. הקדמת הרמב"ם למשנה

וכאשר השלים כל מה שהדיינים צריכים לו התחיל אבות. ועשה כן לשתי סבות, האחת, כדי להודיעך אמתות המסורת והקבלה שהיא אמת, חבורה מפני חבורה, ולפיכך צריך לכבד את האיש החכם ולהחשיבו במעלה רמה מפני שהוא נושא הקבלה, והרי הוא בדורו כמו אלו בדורותם. וכך אמרו אם באנו לחקור אחר בית דינו של רבן גמליאל וכו', ואמרו שמשון בדורו כשמואל בדורו, ויש בזה מוסר לבני אדם, שלא יאמר אדם היאך נקבל דינו של פלוני? או היאך נקיים תקנתו של פלוני? ואין הדבר כן, שאין הדין של פלוני הדין אלא הוא של ה' שצונו בו כמו שאמר כי המשפט לאלקים הוא, ומשפט אחד הוא שנמסר מאיש לאיש במשך הדורות. והסבה השנית כדי להשמיענו במסכתא זו מוסר כל חכם מן החכמים ע"ה כדי שנלמד מהם מבחר המדות, והדיינים זקוקים להם יותר מכל אדם, כי אם לא ילמד ההמון מוסר אין הדבר מזיק לכלל, ולא הזיק אלא לעצמו בלבד, אך אם לא יהיה הדין בעל מוסר ומנומס הרי הוא אובד ומאבד את העם בנוזקו, ולפיכך התחיל באבות במוסר לדיינים היו מתונים בדין, ואם נהג הדיין בדרכי המוסר שנכללו במסכת אבות להיות מתון בדין, אל ימהר לחרוץ משפט. לפי שאם ימהר שמה יש באותו הדין מרמה כמו שאומרים ע"ה דין מרומה. וגם לא יאריך את הדין בזמן שהוא יודע שאין בו מרמה וזה הוא הנקרא עינוי הדין.

2. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות - שמונה פרקים הקדמה

כבר בארנו בפתיחת זה החיבור, מה הסיבה אשר הניעה המחבר לקבוע זאת המסכתא בזה הסדר, וזכרנו גם כן גודל התועלת בזאת המסכתא. וכבר ייעדנו פעמים במה שקדם מזה החיבור, שנדבר בזאת המסכתא בעניינים מועילים, ושנאריך בה קצת אריכות. מפני שהיא, אף על פי שתראה מבוארת, קלה להבין - הנה המעשה במה שכלול בה אינו קל על כל בני האדם, וגם לא כל ענייניה מובנים מבלי פירוש מספיק, עם היותה מביאה לשלימות רבה והצלחה אמיתית. ומפני זה ראיתי להרחיב בה הדיבור.

וכבר אמרו, עליהם השלום: "האי מאן דבעי למהוי חסידא - לקיים מילי דאבות". ואין אצלנו מעלה למעלה מן החסידות אלא הנבואה, והיא המביאה אליה, כמו שאמרו: "חסידות מביאה לידי רוח הקודש". הנה התבאר מדבריהם, שהמעשה במוסרי זאת המסכתא מביא אל הנבואה, מפני שהיא כוללת חלק גדול ממעלות המידות, והננו עתידים לבאר אמיתת דבר זה.

וראיתי להקדים, קודם שאתחיל בפירוש הלכה הלכה, פרקים מועילים, יושגו לאדם מהם הקדמות, ויהיו לו גם כן כמפתח למה שאנו עתידים לפרש. ודע, כי הדברים אשר אומר אותם באלו הפרקים, ובמה שיבוא מן הפירוש, אינם עניינים שחידשתים אני מעצמי, ולא פירושים שבדיתים, אלא הם עניינים מלוקטים מדברי החכמים, במדרשות ובתלמוד וזולתו מחיבוריהם, ומדברי הפילוסופים גם כן, הקדומים והחדשים, ומחיבורי הרבה בני אדם. ושמע האמת ממי שאמרה. ואפשר שאביא לפעמים מימרה שלימה שהיא לשון ספר מפורסם, ואין בכל זה רע, ואיני מתפאר במה שאמרו מי שקדם, לפי שאני כבר הודיתי בזה, ואף על פי שלא אזכור: אמר פלוני, אמר פלוני, שזו אריכות אין תועלת בה; ואפשר, לפעמים, ששם האיש ההוא יכניס בלב מי שאין תבונה בו - שזה הדבר נפסד, ויש בו תוך רע שלא ידעהו. ומפני זה ראיתי שלא לזכור האומר, הואיל וכוונתי שתושג התועלת לקורא, ושנבאר לו העניינים הצפונים בזאת המסכתא.

והנני מתחיל עתה בזכירת הפרקים אשר ראיתי להקדימם הנה לפי כוונתי, והם שמונה פרקים.

3. פירוש המשנה לרמב"ם מסכת אבות - שמונה פרקים פרק 1

הפרק הששי - בהפרש בין המעולה והמושל בנפשו.

אמרו הפילוסופים, שהמושל בנפשו, אף על פי שיעשה המעשים המעולים - הרי הוא עושה הטובות והוא מתאוה למעשי הרעות ומשתוקק להם, והוא ניפתל עם יצרו, ומתנגד במעשהו למה שיעירוהו אליו כוחו ותאוותו ותכונת נפשו, והוא עושה הטובות והוא מצטער בעשייתן. אבל המעולה - הרי הוא נמשך במעשהו אחר מה שיעירוהו אליו תאוותו ותכונתו, ויעשה הטובות והוא מתאוה ומשתוקק להן. ובהסכמה מן הפילוסופים, שהמעולה יותר טוב ויותר שלם מן המושל בנפשו. אבל, אמרו, אפשר שיעמוד המושל בנפשו במקום שהמעולה עומד בהרבה מן הדברים, ומדרגתו פחותה בהכרח, להיותו מתאוה לפועל הרע, ואף על פי שלא יפעלהו, אבל תשוקתו לו היא תכונה רעה בנפש. וכבר אמר שלמה כיוצא בזה, אמר: +משלי כא, י+ "נפש רשע איוותה רע". ואמר בשמחת המעולה במעשה הטובות, והצטער מי שאינו מעולה בעשייתן, זה המאמר: +משלי כא, טו+ "שמחה לצדיק עשות משפט, ומחתה לפועלי און". הרי זה מה שייראה מדברי התורה, המתאים למה שזכרוהו הפילוסופים.

וכאשר חקרנו אחר **דברי החכמים** בזה הענין, מצאנו להם, שהמתאווה לעבירות ומשתוקק להן - יותר טוב ויותר שלם מאשר לא יתאווה להן ולא יצטער בהנחתן. עד שאמרו, שכל מה שיהיה האדם יותר טוב ויותר שלם - יהיו תשוקתו לעבירות וצערו בהנחתן יותר חזקים, והביאו בזה מעשיות, ואמרו: "כל הגדול מחברו יצרו גדול ממנו". לא די בזה, אלא שאמרו כי שכר המושל בנפשו גדול כפי שעור צערו במושלו בנפשו, ואמרו: "לפום צערא אגרא". ויתר על כן, שהם ציוו שיהיה האדם מושל בנפשו, והזהירו מלומר: אני בטבעי איני מתאווה לזאת העבירה, ואפילו לא אסרתה התורה, והוא אומרם: "רבן שמעון בן גמליאל אומר, לא יאמר אדם אי אפשי לאכול בשר בחלב, אי אפשי ללבוש שעטנז, אי אפשי לבוא על הערוה, אלא אפשי, ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי".

ולפי המובן מפשטי שני הדברים בתחילת המחשבה, הרי שני המאמרים סותרים זה את זה. ואין הדבר כן, **אלא שניהם אמת**, ואין ביניהם מחלוקת כלל. וזה, שהרעות אשר הן אצל הפילוסופים רעות - הן אשר אמרו שמי שלא יתאווה להן יותר טוב ממי שיתאווה להן וימשול בנפשו מהן, והם הדברים המפורסמים אצל בני האדם כולם שהם רעות, כשפיכות דמים, וגניבה, וגזל, והונאה, והזק למי שלא הרע, וגמול רע למיטיב, וזלזול הורים, וכיוצא באלה. והן המצוות אשר יאמרו עליהן החכמים עליהם השלום: "דברים שאלמלי לא נכתבו ראויים היו לכותבן", ויקראון קצת חכמינו האחרונים אשר חלו חולי 'המדברים': 'המצוות השכליות'. ואין ספק כי הנפש אשר תתאווה לדבר מהם ותשתוקק אליו - היא נפש חסירה, וכי הנפש המעולה לא תתאווה לדבר מאלה הרעות כלל, ולא תצטער בהימנעה מהן. אבל הדברים אשר אמרו החכמים שהמושל בנפשו מהם יותר טוב ושכרו יותר גדול - הן המצוות השמעיות, וזה נכון, כי אלמלא התורה לא היו רעות כלל, ולפיכך אמרו שצריך האדם להניח נפשו על אהבתם, ולא ישים מונעו מהם אלא התורה.

והתבונן בחכמתם, עליהם השלום, ובמה המשילו. שהוא לא אמר: לא יאמר אדם אי אפשי להרוג את הנפש, אי אפשי לגנוב, אי אפשי לכזב, אלא אפשי ומה וכו'; ואמנם הביא דברים כולם שימעיים: בשר בחלב, ולבישת שעטנז ועריות. ואלה המצוות וכיוצא בהן הן אשר יקראן ה': 'חוקותי', אמרו: "חוקים שחקקתי לך ואין לך רשות להרהר בהם, ואומות העולם משיבין עליהן, והשטן מקטרג עליהן, כגון פרה אדומה ושעיר המשתלח" וכו'. ואותן אשר קראון האחרונים 'שכליות' - ייקראו: 'מצוות', כמו שבארו החכמים.

וכבר התבאר מכל מה שאמרנוהו, אלו עבירות יהיה מי שלא ישתוקק אליהן יותר טוב ממי שישתוקק אליהן וימשול בנפשו מהן, ואלו מהן יהיה הדבר בהן להפך. וזה חידוש נפלא, והשלמה מופלאה בין שני המאמרים, ולשון שני המאמרים מורה על אמיתת מה שבארנוהו. וכבר נשלמה כוונת זה הפרק.

4. רש"י ויקרא פרק יט פסוק יט

את חקתי תשמרו - ואלו הן בהמתך לא תרביע כלאים וגו', חקים **אלו גזרות מלך שאין טעם לדבר**:

5. רמב"ם הלכות מעילה פרק ח הלכה ח

ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו, ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו, ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול...הרי נאמר בתורה ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם, אמרו חכמים ליתן שמירה ועשייה לחוקים כמשפטים, והעשייה ידועה והיא שיעשה החוקים, והשמירה שיזהר בהן ולא ידמה שהן פחותין מן המשפטים, והמשפטים הן המצות שטעמן גלוי וטובת עשייתן בעולם הזה ידועה כגון איסור גזל ושפיכות דמים וכיבוד אב ואם, **והחוקים הן המצות שאין טעמן ידוע**,